



M. TVLLII CICERONIS
TVSCULANARVM
QVAESTIONVM

AD

B R V T V M

LIBER II.

DE

TOLERANDO DOLORE.

I NEOPTOLEMUS quidem apud Ennium *philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere.* Ego autem, Brute, necesse mihi esse arbitror philosophari: nam quid possum, praesertim nihil agens, agere melius? sed non paucis, ut ille. Difficile est enim, in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia: nam nec pauca, nisi e multis, eligi possunt; nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem
2 studio persequetur. Sed in vita tamen occupata,

pata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum sæpe profunt, & ferunt fructus, si non tantos, quanti ex universa philosophia percipi possunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemtio; quæ non minimum valet ad animum metu liberandum. Nam qui id, quod vitari non potest, metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest: sed qui, non modo quia necesse est mori, verum etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vitam comparat. Quamquam non sumus ignari, multos studiose contra esse dicturos; quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. E enim si orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse considerent, quemque sperandi sibi, eundem & bene dicendi finem proponerent, & cum obruerentur copia sententiarum atque verborum,

jejunitatem & famem se malle, quam ubertatem & copiam dicerent (unde erat exortum genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum; qui jam conticuere, pæne ab ipso foro irrifi) quid futurum putamus, cum, adjutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti posse videamus? Est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi & suspecta & invisa: ut vel, si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit; vel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur invadere, magna habere possit auxilia a reliquorum philosophorum disciplinis. Nos autem universæ philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio: pro Academia autem quæ dicenda essent, satis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur: sed tamen tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus. In ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusque viguisset.

3 Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, & perferant in

hanc urbem, sicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industria sua majores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili, venit ad summum, ut jam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat, brevique tempore ad nihilum ventura videatur. Philosophia nascatur Latinis quidem literis ex his temporibus, eamque nos adjuvemus; nosque ipsos redargui refellique patiamur, quod si ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam destinatisque sententiis quasi addicti & consecrati sunt, eaque necessitate constricti, ut, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causa defendere. Nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, quod verissimile occurrerit, progredi possumus, & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus.

Quod si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt: eadem enim dicuntur a multis; ex quo libris omnia referferunt: quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures confluerint. Sed eos, si possumus, excitemus, qui

liberaliter eruditi, adhibita etiam differendi
3 elegantia, ratione & via philosophantur. Est
7 enim quoddam genus eorum, qui se philoso-
phos appellari volunt, quorum dicuntur esse
Latini sane multi libri; quos non contemno
equidem, quippe quos nunquam legerim: sed
quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se
neque distincte, neque eleganter, neque or-
nate scribere; lectionem sine ulla delectatio-
ne negligo. quid enim dicant, & quid sen-
tiant ii, qui sunt ab ea disciplina, nemo me-
diocriter quidem doctus ignorat. Quamobrem,
quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non
laborant; cur legendi sint, nisi ipsi inter se,
3 qui idem sentiunt, non intelligo. Nam, ut
Platonem, reliquosque Socraticos, & dein-
ceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt om-
nes, etiam qui illa aut non approbant, aut
non studiosissime consecretantur; Epicurum
autem & Metrodorum non fere præter suos
quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ii
soli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis
autem videtur, quidquid literis mandetur, id
commendari omnium eruditorum lectioni de-
cere: nec, si ipsi minus consequi possumus,
idcirco minus id ita faciendum esse sentimus.
9 Itaque mihi semper Peripateticorum, Acade-

miæque consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes differendi, non ob eam causam solum placuit, quod aliter non posset, quid in unaquaque re verisimile esset, inveniri; sed etiam quod esset ea maxima dicendi exercitatio; qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. Nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum: ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumimus. Itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus, post meridiem in Academiam descendimus, in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere verbis, ut actum, disputatumque est.

Est igitur ambulantibus ad hunc modum 4
sermo ille nobis institutus, & a tali quodam 1e
inductus exordio. A. Dicit non potest, quam
sim hesternæ disputatione tua delectatus, vel
potius adjutus. Etsi enim mihi sum conscius,
nunquam me nimis cupidum fuisse vitæ; ta-
men objiciebatur interdum animo metus qui-
dam & dolor, cogitanti, fore aliquando finem

hujus lucis, & amissionem omnium vitæ commodorum. Hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum
11 putem. *M.* Minime mirum id quidem; nam efficit hoc philosophia; medetur animis, inanes sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. Sed hæc ejus vis non idem potest apud omnes; tamen valet multum, cum est idoneam complexa naturam: fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis. Te natura excelsum quendam videlicet, & altum, & humana despicientem genuit; itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio. Sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, a quibus inventa, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat?
12 Videre licet alios tanta levitate & jactatione, iis ut fuerit non didicisse melius; alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos

libidinum servos : ut cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio, quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Ut enim, si grammaticum se professus quispiam, barbare loquatur, aut si absurde canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cujus profiteatur scientiam : sic philosophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior est, quod in officio, cujus magister esse vult, labitur, artemque vitæ professus, delinquit in vita. *A.* Nonne verendum igitur, 5 si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes ? quod est enim majus argumentum, nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter vivere ?

M. Nullum vero id quidem argumentum est. nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, falsumque illud Accii,

Etsi in segetem sunt deteriorem datae

Fruges, tamen ipsae suapte natura enitent ;
sic animi non omnes culti fructum ferunt ;
atque, ut in eodem simili verfer, ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest ; sic sine doctrina animus : ita est utraque res sine altera debilis. Cultura autem animi, philosophia est ; hæc extrahit vitia radicatus, & præparat animos ad satus accipien-

dos, eaque mandat his, &, ut ita dicam, ferit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut coepimus: dic, si vis, de quo disputari velis.

- 14 *A.* Dolorem existimo maximum malorum omnium. *M.* Etiamne majus, quam dedecus? *A.* Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de sententia esse dejectum. *M.* Magis esset pudendum, si in sententia permaneres. quid enim minus est dignum, quam tibi pejus quidquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ ut effugias, quis est non modo non recusandus, sed non ultro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? *A.* Ita prorsus existimo. quare ne sit sane summum malum dolor; malum certe est. *M.* Videsne igitur, quantum breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? *A.* Video plane: sed plus desidero. *M.* Experiar equidem: sed magna res est; animoque mihi opus est non repugnante. *A.* Habebis id quidem. ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cunque ducet, sequar.

- 6 *M.* Primum igitur de imbecillitate multorum, & de variis disciplinis philosophorum loquar; quorum princeps & auctoritate & antiquitate Socraticus Aristippus non dubi-

tavit summum malum dolorem dicere. deinde ad hanc enervatam muliebremque sententiam satis docilem se Epicurus præbuit. hunc post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summum bonum dixit; tantum in dolore duxit mali. Ceteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem fere, quod modo tu: malum illud quidem, sed alia pejora. Ergo id quod natura ipsa & quædam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore sententia depellerere, in eo magistra vitæ philosophia tot secula permanet. Quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaferit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreverit? Quis autem non miser, non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cum sciet id sibi posse evenire? & quis est, cui non possit? Ita fit, ut omnino nemo esse possit beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum, ita semper fore. Quis autem est iste, cui id exploratum possit esse?

7 Epicurus vero ea dicit, ut mihi quidem risus captare videatur: affirmat enim quodam loco, *Si uratur sapiens, si crucietur*; expectas fortasse dum dicat, *Patietur, perferet, non succumbet*. Magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuravi, Hercule digna; sed Epicuro, homini aspero & duro, non est hoc fatis. In Phalaridis tauro si erit, dicet: *Quam suave est hoc! quam hoc non curo!* Suave etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui non solum hoc malum dicit, sed malorum omnium extremum, sapientem censet id suave
18 dicturum. Ego a te non postulo, ut dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, ut scis, voluptarius. Ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod, si esset in lectulo. Ego tantam vim non tribuo sapienti contra dolorem. Sit fortis in perferendo, officio fatis est; ut lætetur etiam, non postulo. Tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patien-
19 dum tolerandumque difficilis. Adspice Philoctetam; cui concedendum est gementi. ip-

sum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum ejulantem. Nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolantur; cum

E viperino morſu venæ viſcerum

Veneno imbutæ taetros cruciatus cient.

Itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

Heu quis ſalſis fluctibuꝝ mandet

Me ex ſublimi vertice ſaxi?

Jam jam abſumor: conficit animam

Viſ vulneris, ulceris æſtus.

Difficile dictu videtur, eum non in malo eſſe, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed videamus Herculem ipſum, qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipſa morte quærebat. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? cui cum Dejanira ſanguine centauri tinctam tunicam induiſſet, inhæſiſſetque ea viſceribus, ait ille,

O multa dictu gravia, perpeſſu aſpera,

Quæ corpore exantlata, atque animo per-
tuli!

Nec mihi Junonis terror implacabilis,

Nec tantum invexit triſtis Eurystheus mali,

Quantum una vecors Oenei partu edita.

Hæc me irretivit veſte furiali inſcium:

*Quae lateri inhaerens morsu lacerat viscera;
Urgensque graviter pulmonum haurit spi-
ritus.*

*Jam decorem sanguinem omnem exsor-
buit:*

*Sic corpus clade horribili absumtum ex-
tabuit.*

Ipse illigatus peste interimor textili.

Hos non hostilis dextra, non terra edita

Moles gigantum, non bisformato impetu

Centaurus ictus corpori inflixit meo,

*Non Graja vis, non barbara ulla imma-
nitas,*

Non saeva terris gens relegata ultimis,

*Quas peragrans, undique omnem hinc fe-
ritatem expuli:*

Sed feminea vi, feminea interimor manu.

O nate, vere hoc nomen usurpa patri,

Nec me occidentem matris superet caritas.

Heu arripe ad me manibus abstractam piis.

Jam cernam, mene, an illam potiolem putes.

21 *Perge, aude, nate, illacryma patris pestibus:*

Miserere, gentes nostras flebunt miseras.

Heu virginalem me ore ploratum edere,

Quem vidit nemo ulli ingemiscientem malo!

Sic feminata virtus afflictâ occidit.

9 *Accede, nate, assiste, miserandum adspice,*

Evisceratum corpus lacerati patris.

Videte cuncti: tuque coelestem sator,

Jace, obseco, in me vim coruscam fulminis.

Nunc, nunc dolorum anxiferi torquent ver- 22
tices:

Nunc serpit ardor. O ante victrices manus,

O pectora, o terga, o lacertorum tori!

Vestronē pressu quondam Nemeaeus leo

Frendens efflavit graviter extremum ha-
litum?

Haec dextra Lernam, taetra mactata ex-
cetra,

Placavit: haec bicorpore afflixit manum:

Erymanthiam haec vastificam abjecit beluam:

Haec a Tartarea tenebrica abstractum plagā

Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:

Haec interemit tortu multiplicabili

Draconem, auriferam obtutu observantem
arborem.

Multa alia victrix nostra lustravit manus,

Nec quisquam e nostris spolia cepit lau-
dibus.

Possumusne nos contemnere dolorem, cum
ipsum Herculem tam intoleranter dolere vi-
deamus? Veniat Aeschylus, non poeta so- IO
lum, sed etiam Pythagoreus. Sic enim acce- 23
pimus, quo modo fert apud eum Prometheus

dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium,
unde ignis lucet mortalibus, clam divisus ?
eum doctus Prometheus clepsisse dolo, pœ-
nasque Jovi fato expendisse supremo. Has
igitur pœnas pendens, affixus ad Caucasum
hæc dixit,

*Titanum soboles, socia nostri sanguinis,
Generato coelo, adspicite religatum asperis
Vinctumque saxis, navem ut horrisono freto
Noctem paventes timidi adnectunt navitæ.
Saturnius me sic infixit Jupiter,
Jovisque numen Mulcibri ascrivit manus.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inferens,
Perrupit artus : qua miser sollertia
Transverberatus, castrum hoc furiarum
incolo.*

- 24 *Jam tertio me quoque funesto die,
Tristi advolatu, aduncis lacerans unguibus,
Jovis satelles pastu dilaniat fero.
Tum jecore opimo farta & satiata affatim
Clangorem fundit vastum, & sublime avo-
lans,
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cum vero adestum inflatu renovatum est je-
cur,
Tum rursus taetros avida se ad pastus refert.
Sic hanc custodem moesti cruciatus alo;*

Quae me perenni vivum foedat miseria.

*Namque, ut videtis, vinclis constrictus
Jovis,*

Arcere nequeo diram volucrem a pectore.

Sic me ipse viduus pestes excipio anxias, 25

Amore mortis terminum anquirens mali,

Sed longe a leto numine aspellor Jovis.

*Atque haec vetusta seclis glomerata hor-
ridis,*

Luctifica clades nostro infixa est corpori;

E quo liquatae solis ardore excidunt

Guttae, quae saxa assidue instillant Caucasi.

Vix igitur posse videmur ita affectum non **II**
miserum dicere: & si hunc miserum, certe
dolorem, malum.

A. Tu quidem adhuc meam causam agis. 26
sed hoc mox videro. Interea unde isti versus?
non enim agnosco. *M.* Dicam hercle; etenim
recte requiris. Videsne abundare me otio?
A. Quid tum? *M.* Fuisti saepe, credo, cum
Athenis esses, in scholis philosophorum. *A.*
Vero, ac libenter quidem. *M.* Animadver-
tebas igitur, etsi tum nemo erat admodum
copiosus, verumtamen versus ab his admisce-
ri orationi. *A.* Ac multos quidem a Diony-
sio Stoico. *M.* Probe dicis; sed is quasi di-
ctata, nullo delectu, nulla elegantia. Philo

noster & lecta poemata, & loco adjungebat. Itaque postquam adamavi hanc quasi senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poetis. Sed, sicubi illi defecerunt, verti ipse multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio.

27 Sed videsne, poetæ quid mali afferant? Lamentantes inducunt fortissimos viros; molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, vitamque umbratilem & delicatam cum accesserunt etiam poetæ, nervos omnis virtutis elidunt. Recte igitur a Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum reipublicæ statum exquireret. At vero nos, docti scilicet a Græcia, hæc & a pueritia legimus, & discimus: hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus.

12 Sed quid poetis irascimur? virtutis ma-
28 gistri philosophi inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. At tu adolescens, cum id tibi paulo ante dixisses videri, rogatus a me, etiamne majus, quam dedecus, verbo de sententia destitisti. Roga hoc idem Epicurum: majus dicet esse malum, mediocrem

dolo-

dolorem, quam maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. Quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus majus a philosopho nullum exspecto? quare satis mihi dedisti, cum respondisti, majus tibi videri malum, dedecus, quam dolorem. Hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quam sit obliſtendum dolori; nec tam quærendum est, dolor malumne sit, quam firmandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculas Stoici, 29 cur non sit malum; quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis, Zeno? Nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio, quomodo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, malum, nisi quod turpe atque vitiosum est. Ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non esse nequitiam: desine id me docere: hoc doce, doleam, necne; nihil interesse. Nunquam quidquam, inquit, ad beate quidem vivendum, quod est in una virtute positum; sed est tamen rejiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpeſſu, triste, durum. Hæc est co- 13

30 pia verborum, quod omnes uno verbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. Definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri tolerarique possit; nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantem, dum nihil bonum, nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe. Optare hoc quidem est, non docere. Illud & melius, & verius: omnia, quæ natura aspernetur, in malis esse; quæ asciscat, in bonis. Hoc posito, & verborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, ut omnia præterea, quæ bona corporis & fortunæ putantur, perexigua & minuta videantur: ne malum quidem ullum, nec, si in unum locum collata omnia sint, cum turpitudinis
31 malo comparanda. Quare, si, ut initio concessisti, turpitudine pejus est, quam dolor; nihil est plane dolor. Nam dum tibi turpe, nec dignum viro videbitur, gemere, ejulare, lamentari, frangi, debilitari dolore, tum honestas, tum dignitas, tum decus aderit: cumque in ea intuens te continebis, cedit profecto virtuti dolor, & animi inductione lan-

quiescet. Aut enim nulla virtus est, aut contemnendus omnis dolor. Prudentiamne vis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla virtus potest? Quid ergo ea? patieturne te quidquam facere nihil proficientem & laborantem? an temperantia finet te immoderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? Quid? fortitudini, comitibusque ejus, 33 magnitudini animi, gravitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ; quo modo respondebis? afflictusne, & jacens, & lamentabili voce deplorans, audies, O virum fortem? Te vero ita affectum ne virum quidem dixerit quisquam. Amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. Ecquid scis igitur, 14 si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam suppellectilem salvam: virtutem autem si unam amiseris; etsi amitti non potest virtus; sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? Num igitur fortem virum, num magno 33 animo, num patientem, num gravem, num humana contemnentem potes dicere, aut Prometheum, aut Philoctetam illum? A

te enim malo discedere. Sed ille certe non fortis, qui

Jacet in lecto humido,

Ejulatu, questu, gemitu, fremitibus

Resonando, multum flebiles voces refert.

Non ego dolorem, dolorem esse nego. Cur enim fortitudo desideraretur? Sed eum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia: si nulla est, quid exornamus philosophiam? aut quid ejus nomine gloriosi sumus? Pungit dolor; vel fodiat sane. Si nudus es, da jugulum; si tectus Vulcaniis armis, id est, fortitudine, resiste. hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis, relinquet & 34 deferet. Cretum quidem leges (quas sive Jupiter, sive Minos sanxit,) de Jovis quidem sententia, ut poetæ ferunt, itemque Lycurgi, laboribus erudiunt juventutem, venando, currendo, esuriendo, fitiando, algendo, æstuan- do. Spartæ vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, ut multus e visceribus sanguis exeat; nonnunquam etiam, ut, cum ibi essem; audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamavit unquam, sed ne in- 15 gemit quidem. Quid ergo? Hoc pueri pos- 35 sunt, viri non poterunt? & mos valet, ratio non valebit? Interest aliquid inter laborem,

& dolorem: sunt finitima omnino, sed tamen differt aliquid. Labor est functio quædam vel animi, vel corporis, gravioris operis & muneris; dolor autem motus asper in corpore, alienus a sensibus. Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quam nostra, uno nomine appellant. Itaque industrios homines, illi studiosos, vel potius amantes doloris appellant; nos commodius laboriosos. Aliud est enim laborare, aliud dolere. O verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia! Aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. Cum varices secabantur C. Mario, dolebat; cum æstu magno ducebat agmen, laborabat. Est inter hæc tamen quædam similitudo. Consuetudo enim laborum perpeffionem dolorum efficiet faciliorem, Itaque illi, qui Græciæ formam re- 36 rumpublicarum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt, quod Spartiatæ etiam in feminas transtulerunt; quæ ceteris in urbibus mollissimo cultu, parietum umbris occuluntur. Illi autem voluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas virgines; quibus magis palæstra, Eurotas, sol, pulvis, labor, militia in studio est, quam fertilitas barbara. Ergo his laboriosis exercitationibus

& dolor intercurrit nonnunquam. Impelluntur, feriuntur, abjiciuntur, cadunt : & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori.

16 Militiam vero (nostram dico, non Spartiatarum,
37 rum, quorum procedit mora ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio) nostri exercitus primum unde nomen habeant, vides : deinde qui labor, quantus agminis ? ferre plus dimidiati mensis cibaria ; ferre, si quid ad usum velint ; ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt, quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus ferat, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris, pugnare possint. Quid exercitatio legionum ? quid ? ille cursus, concursus, clamor, quanti laboris est ? ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem ;
38 mulier videbitur. Cur tantum interest inter novum & veterem exercitum, quantum experti sumus ? Aetas tironum plerumque melior ; sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet. Quin etiam videmus, ex acie afferri sæpe saucios, & quidem rudem illum & inexercitatum, quamvis levi ictu, plo-

ratus turpissimos edere. At vero ille exerci-
tatus & vetus, ob eamque rem fortior, me-
dicum modo requirens, a quo obligetur,

*O Patrocle, (inquit) ad vos adveniens au-
xilium & vestras manus peto,*

*Priusquam oppetam malam pestem, manda-
tam hostili manu:*

*Neque sanguis ullo potis est pacto profluens
consistere,*

*Si qua sapientia magis vestra devitari mors
potest.*

*Namque Aesclepī liberorum saucii opplent
porticus:*

Non potest accedi.

Certe Eurypylus hic quidem est. hominem 17
exercitum! ubi tantum luctus continuatur? 39

Vide, quam non flebiliter respondeat; ratio-
nem etiam afferat, cur æquo animo sibi fe-
rendum sit:

---- qui alteri exitium parat,

*Eum scire oportet sibi paratam pestem, ut
participet parem.*

Abducet Patrocles, credo, ut collocet in cu-
bili, ut vulnus obliget, si quidem homo esset.
[sed] nihil [vidi] minus. Quærit enim, quid
actum sit.

Eloquere: res Argivum proelio ut se sustinet,

Non potest effari dictis, quantum factis superpetit.

Laberis. Quiesce igitur: Et vulnus alligata. tace.

Etiam si Eurypylus posset, non posset Aesopus.

---- ubi fortuna Hectoris

Nostram acrem aciem inclinotam ---

& cetera explicat in dolore. Sic enim intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hæc veteranus miles facere poterit; doctus vir
 40 sapiensque non poterit? Ille vero melius, ac non paulo quidem. Sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor; nondum de ratione & sapientia. Aniculæ sæpe in ediam bidduum aut triduum ferunt. subduc cibum unum diem athletæ: Jovem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est: pernoctant venatores in nive: in montibus uri se patiuntur. Inde pugiles cæstibus con-
 41 tusi ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria, consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditii homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare? quam sæpe apparet nihil eos malle, quam

vel domino satisfacere, vel populo? Mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint? si satis his factum sit, se velle decumbere. Qui mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutavit unquam? quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? Tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet; ergo hoc poterit

*Samnis, spurcus homo, vita illa dignu' la-
coque:*

vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet; & haud scio an ita sit, ut nunc sit. Cum vero fontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina.

De exercitatione, & consuetudine, & com- 18
mentatione dixi. Agēs, nunc de ratione vi- 42
deamus; nisi quid vis ad hæc. *A.* Egone ut te interellem? ne hoc quidem vellem; ita me ad credendum tua ducit oratio. *M.* Sitne igitur malum dolere, necne, Stoici vide-
rint, qui contortulis quibusdam, ac minutis

conclufiunculis, nec ad fensus permanenti-
 bus, effici volunt, non effe malum, dolorem.
 Ego illud, quidquid fit, tantum effe, quantum
 videatur, non puto; falſaque ejus viſione &
 ſpecie moveri homines dico vehementius, do-
 loremque [ejus] omnem effe tolerabilem. Un-
 de igitur ordiar? an eadem breviter attin-
 gam, quæ modo dixi, quo facilius oratio pro-
 43 gredi poſſit longius? Inter omnes igitur hoc
 conſtat, nec doctos homines ſolum, ſed etiam
 indoctos, virorum effe fortium, & magnani-
 morum, & patientium, & humana vincen-
 tium, toleranter dolorem pati; nec vero quis-
 quam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non
 laudandum putaret. Quod ergo & poſtulatur
 a fortibus, & laudatur, cum fit, id aut ex-
 timeſcere veniens, aut non ferre præſens, non-
 ne turpe eſt? Atqui vide, ne cum omnes re-
 ctæ animi affectiones *virtutes* appellentur,
 non ſit hoc proprium nomen omnium; ſed ab
 ea, quæ una ceteris excellebat, omnes no-
 minatæ ſint. Appellata eſt enim ex *viro* vir-
 tus; viri autem propria maxime eſt fortitu-
 do: cujus munera duo ſunt maxima, mortis,
 dolorisque contemptio. Utendum eſt igitur his,
 ſi virtutis compotes, vel potius ſi viri volu-
 mus effe, quoniam a viris virtus nomen eſt

mutuata. Quæres fortasse, quo modo? & 19
recte: talem enim medicinam philosophia pro- 44
fitetur. Venit Epicurus, homo minime ma-
lus, vel potius vir optimus: tantum monet,
quantum intelligit: *Neglige, inquit, dolorem.*
Quis hoc dicit? idem, qui dolorem summum
malum. Vix satis constanter: audiamus. Si
summus dolor est, inquit, necesse est brevem
esse. Iteradum eadem ista mihi: non enim
satis intelligo, quid summum dicas esse, quid
breve. *Summum, quo nihil sit superius: bre-*
ve, quo nihil brevius. Contemno magnitudi-
nem doloris, a qua me brevitatis temporis vin-
dicabit ante paene, quam venerit. Sed, si est
tantus dolor, quantus Philoctetæ? Bene sa-
ne. magnus mihi quidem videtur; sed tamen
non summus: nihil enim dolet, nisi pes: pos-
sunt oculi, potest caput, latera, pulmones,
possunt omnia. Longe igitur abest a summo
dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus ha-
bet laetitiae plus, quam molestiae. Nunc ego 45
non possum tantum hominem nihil sapere di-
cere; sed nos ab eo derideri puto. Ergo sum-
mum dolorem (summum autem dico, etiam
si decem atomis est major alius) non conti-
nuo dico esse brevem; multosque possum bo-
nos viros nominare, qui complures annos

doloribus podagræ crucientur maximis. Sed homo catus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut sciam, quid summum dicat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur, nihil prorsus dicentem; cogamusque confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem, malorum omnium maximum dixerit; quamvis idem forticulum se in torminibus & in stranguria sua præbeat. Aliunde igitur est quærenda medicina, & maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quærimus ab iis, quibus, quod honestum sit, summum bonum; quod turpe, summum videtur malum. His tu præsentibus gemere, & te jactare non audebis profecto: loquetur enim eorum voce
 20 virtus ipsa tecum. Tune, cum pueros La-
 46 cedæmone, adolescentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes gravissimas plagas, & ferentes silentio, si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier? non constanter & sedate feres? Fieri non potest: natura non patitur. Audio; pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alii, multi metu; & tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis, & quod tot locis perferatur, natura patiatur? Illa vero non modo patitur, verum

etiam postulat. Nihil enim habet præstantius, nihil, quod magis expetat, quam honestatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. Hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo; sed utar, ut quam maxime significem, pluribus. Volo autem dicere, illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, à virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quam non summum bonum. Atque, ut hæc de honesto, sic de turpi contraria. Nihil tam tætrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius.

Quod si tibi persuasum est (principio enim ⁴⁷ dixisti, plus in dedecore mali tibi videri, quam in dolore) reliquum est, ut tute tibi imperes. Quamquam hoc nescio, quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat; non inscite tamen dicitur. Est enim ²¹ animus in partes tributus duas: quarum altera rationis est particeps, altera expers. Cum igitur præcipitur, ut nobismetipsi impereamus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatem. Est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodammodo & languidum, senile. Si nihil aliud; nihil esset homine deformius. Sed

præsto est domina omnium & regina ratio;
 quæ connixa per se, & progressa longius, fit
 perfecta virtus: hæc ut imperet illi parti ani-
 mi, quæ obedire debet, id videndum est viro.
 48 Quonam modo? inquires. Velut dominus
 servo, velut imperator militi, velut parens fi-
 lio. Si turpissime se illa pars animi geret,
 quam dixi esse mollem, si se lamentis mulie-
 briter lacrymisque dedet, vinciatur & con-
 stringatur amicorum propinquorum custodiis.
 Sæpe enim vidimus fractos pudore; qui ra-
 tione nulla vincerentur. Ergo hos quidem, ut
 famulos, vinclis prope ac custodia coercea-
 mus. Qui autem erunt firmiores, nec tamen
 robustissimi, hos admonitu oportebit, ut bo-
 nos milites, revocatos dignitatem tueri. Non
 nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ
 saucius lamentatur, vel modice potius:

*Pedetentim (inquit) ite, & sedato nisu, ne
 succussis arripiat major dolor.*

49 Pacuvius hoc melius, quam Sophocles. Apud
 illum enim perquam flebiliter Ulysses lamen-
 tatur in vulnere. Tamen huic leviter gemen-
 ti, illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ gra-
 vitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

*Tu quoque, Ulysses, quamquam graviter
 cernimus ictum,*

*Nimis paene animo es molli, qui consuetus
in armis aevum agere.*

Intelligit poeta prudens, ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. Atque ille non immoderate magno in dolore,

Retinete, tenete, opprimite,

Ulcus nudate. heu miserum me! excrucior.

Incipit labi: deinde illico definit,

Operite, abscedite, jamjam mittite.

Nam attrectatu, & quassu saevum amplificatis dolorem.

Videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? Itaque in extremis Niptris alios quoque objurgat, idque moriens,

Conqueri fortunam adversam, non lamentari decet.

Id viri est officium: fletus muliebri ingenio additus.

Hujus animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut severo imperatori miles pudens. In 22
quo vero erit perfecta sapientia (quem ad- 51
huc nos quidem vidimus neminem: sed philosophorum sententiis, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, si
five ea ratio, quæ erit in eo perfecta & ab-

soluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut
 justus parens probis filiis: nutu, quod volet,
 conficiet, nullo labore, nulla molestia: eri-
 get ipse se, suscitabit, instruet, armabit, ut,
 tanquam hosti, sic obsistat dolori. Quæ sunt
 ista arma? contentio, confirmatio, sermoque
 intimus, cum ipse secum, Cave turpe quida-
 32 quam, languidum, non virile. Obversentur
 species honestæ animo: Zeno proponatur Elea-
 tes, qui perpeffus est omnia potius, quam
 conscios delendæ tyrannidis indicaret: de
 Anaxarcho Democritio cogitetur, qui cum
 Cypri in manus Nicocreontis regis incidisset,
 nullum genus supplicii deprecatus est, neque
 recusavit. Calanus Indus, vir indoctus ac
 barbarus, in radicibus Caucafi natus, sua vo-
 luntate vivus combustus est. Nos, si pes con-
 doluit, si dens, si tactum dolore corpus, ferre
 non possumus. Opinio est enim quædam effe-
 minata ac levis, nec in dolore magis, quam
 in voluptate: quia cum liquefcimus, fluimus-
 que mollitia; apis aculeum sine clamore ferre
 33 non possumus. At vero C. Marius, rustica-
 nus vir, sed plane vir, cum secaretur, ut su-
 pra dixi, principio vetuit se alligari: nec quis-
 quam ante Marium solutus dicitur esse sectus.
 cur ergo postea alii? Valuit auctoritas. Vi-

des-

desne igitur, opinionis esse, non naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris idem Marius ostendit. crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolorem, ut vir, & ut homo, majorem ferre sine causa necessaria noluit. Totum igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus: atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignissimum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem, nescio, quo pacto, mitiorem facit. Ut enim sit in proelio, ut ²³ ignavus miles ac timidus, simul ac viderit ⁵⁴ hostem, abjecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamque causam pereat nonnunquam, etiam integro corpore, cum ei, qui steterit, nihil tale evenerit; sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abjiciunt se, atque ita afflicti & exanimati jacent; qui autem resisterunt, discedunt sæpissime superiores. Sunt enim quædam animi similitudines cum corpore: ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt; simillime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum; remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. Et, si verum quæri- ⁵⁵ mus, in omnibus officiis persequendis animi

est adhibenda contentio. Ea est sola officii
 tanquam custodia. Sed hoc quidem in dolore
 maxime est providendum, ne quid abjecte,
 ne quid timide, ne quid ignave, ne quid ser-
 viliter muliebriterve faciamus; in primisque
 refutetur ac rejiciatur Philoctetæus ille cla-
 mor. Ingemiscere nonnunquam viro con-
 cessum est, idque raro; ejulatus ne mulieri
 quidem: & hic nimirum est *lessus*, quem duo-
 56 decim tabulæ in funeribus adhiberi vetue-
 runt. Nec vero unquam ne ingemiscit qui-
 dem vir fortis ac sapiens, nisi forte ut se in-
 tendat ad firmitatem, ut in stadio cursores
 exclamant, quam maxime possunt. Faciunt
 idem, cum exercentur, athletæ; pugiles ve-
 ro, etiam cum feriunt adversarium, in jactan-
 dis cæstibus ingemiscunt, non, quod doleant,
 animove succumbant, sed quia profundenda
 voce omne corpus intenditur, venitque pla-
 24 ga vehementior. Quid? qui volunt excla-
 mare majus, num satis habent latera, fauces,
 linguam intendere, e quibus ejici vocem &
 fundi videmus? toto corpore, atque omnibus
 ungulis, ut dicitur, contentioni vocis affer-
 57 viunt. Genu mehercule M. Antonium vidi,
 cum contente pro se ipse lege Varia diceret, ter-
 ram tangere. Ut enim balistæ, lapidum, &

reliqua tormenta, telorum, eo graviores emissiones habent, quo sunt contenta atque adducta vehementius; sic vox, sic cursus, sic plaga, hoc gravior, quo est missa contentius: cujus contentionis cum tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur: sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abjectus, si flebilis, ei qui se dederit, vix eum virum dixerim; qui quidem gemitus si levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid esset fortis & animosi viri. Cum vero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? Quid est enim fletu muliebri viro turpius? Atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius: omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. Ira exardescit? libido concitatur? in eandem arcem confugiendum est; eadem sunt arma sumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide & sedate, plurimum proficit, toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. Sumus enim natura, ut ante dixi (dicendum est enim sæpius) studiosissimi, appetentissimique honestatis: cujus si quasi lumen aliquod adspexerimus, nihil est, quod,

ut eo potiamur, non parati simus & ferre,
 & perpeti. Ex hoc cursu atque impetu ani-
 morum ad veram laudem atque honestatem,
 illa pericula adeuntur in proeliis; non sen-
 tiunt viri fortes in acie vulnera, vel si sen-
 tiunt, se mori malunt, quam tantillum modo
 39 de dignitatis gradu demoveri. Fulgentes gla-
 dios hostium videbant Decii, cum in aciem
 eorum irruebant. His levabat omnem vulne-
 rum metum nobilitas mortis, & gloria. Num
 tu ingemuiffe Epaminondam putas, cum una
 cum sanguine vitam effluere sentiret? impe-
 rantem enim patriam Lacedæmoniis relin-
 quebat, quam acceperat servientem. Hæc
 sunt solatia, hæc fomenta summorum dolo-
 rum.

25 Dices, quid in pace? quid domi? quid in
 lectulo? ad philosophos me revocas, qui in
 60 aciem non sæpe prodeunt. E quibus homo
 sane levis Heracleotes Dionysius, cum a Ze-
 none fortis esse didicisset, a dolore dedoctus
 est. Nam cum ex renibus laboraret, ipso in
 ejulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea
 de dolore ipse sensisset. Quem cum Cleanthes
 condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de
 sententia deduxisset, respondit, Quia, cum
 tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem

tamen ferre non possem; satis esset argumen-
ti, malum esse dolorem. Plurimos autem an-
nos in philosophia consumsi, nec ferre pos-
sum: malum est igitur dolor. Tum Clean-
them, cum pede terram percussisset, versum
ex Epigonis ferunt dixisse:

*Audisne haec, Amphiaræ, sub terram ab-
dite?*

Zenonem significabat; a quo illum degene-
rare dolebat. At non noster Posidonius, quem
& ipse sæpe vidi, & id dicam, quod solebat
narrare Pompejus: se, cum Rhodum venisset
decedens ex Syria, audire voluisse Posidonium;
sed cum audivisset, eum graviter esse ægrum,
quod vehementer ejus artus laborarent, vo-
luisse tamen nobilissimum philosophum vise-
re: quem ut vidisset & salutavisset, honori-
ficisque verbis prosecutus esset, molesteque
se dixisset ferre, quod eum non posset audire:
at ille, Tu vero, inquit, potes; nec commit-
tam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tan-
tus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum
graviter & copiose de hoc ipso, Nihil esse bo-
num, nisi quod honestum esset, cubantem dis-
putavisse: cumque quasi faces ei doloris ad-
moverentur, sæpe dixisse, *Nihil agis dolor:*
quamvis sis molestus, nunquam te esse consite-

62 *bor malum.* Omninoque omnes clari & nobilitati labores contendendo fiunt etiam tolerabiles. Videmusne, ut apud magistros eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in id certamen descendant, devitari dolorem? apud quos autem venandi & equitandi laus viget, qui hanc peteffunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate bonorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ii, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cuius in primis laudabat illud, quod diceret, eosdem labores non esse æque graves imperatori & militi, quod ipse honos laborem leviolem faceret imperatorium. Sed tamen hoc evenit, ut in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cum ipsam videre non possint. itaque fama & multitudinis iudicio moventur, ut id honestum putent, quod a plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen ejus iudicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem putare pulcherrimum. Tuo tibi iudicio est utendum: tibi si recta probanti placebis, tum non modo tu te viceris, quod paulo ante præcipiebam, sed

omnes, & omnia. Hoc igitur tibi propone: ⁶⁴
amplitudinem & quasi quandam exaggeratio-
nem quam altissimam animi, qui maxime emi-
net contemnendis & despiciendis doloribus,
unam esse omnium rem pulcherrimam, eoque
pulchriorem, si vacet populo, neque plau-
sum captans, se tantum ipsa delectet. Quin
etiam mihi quidem laudabiliora videntur om-
nia, quæ sine venditatione & sine populo te-
ste fiunt: non quo fugiendus sit, (omnia enim
benefacta in luce se collocari volunt) sed ta-
men nullum theatrum virtuti conscientia ma-
jus est.

Atque in primis meditemur illud, ut hæc ²⁷
patientia dolorum, quam sæpe jam animi in- ⁶⁵
tentione dixi esse firmandam, in omni gene-
re se æquabilem præbeat. Sæpe enim multi,
qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut pro-
pter gloriæ amorem, aut etiam ut jus suum
& libertatem tenerent, vulnera exceperunt
fortiter & tulerunt, iidem omiffa contentio-
ne dolorem morbi ferre non possunt. Neque
enim illum, quem facile tulerant, ratione aut
sapientia tulerant, sed studio potius, & glo-
ria. Itaque barbari quidam & immanes ferro
decertare acerrime possunt; ægrotare virili-
ter non queunt. Græci autem homines non

fatis animosi, prudentes, ut est captus hominum, fatis, hostem adspicere non possunt; iidem morbos toleranter atque humane ferunt. At Cimbri & Celtiberi in proeliis exultant, lamentantur in morbo. Nihil enim potest esse æquabile, quod non a certa ratione proficiscatur. Sed cum videas, eos, qui aut studio aut opinione ducantur, in eo persequendo atque adipiscendo, dolore non frangi; debes existimare, aut non esse malum dolorem, aut, etiamsi quidquid asperum alienumque a natura sit, id appellari placeat malum; tantillum tamen esse, ut a virtute ita obruatur, ut nusquam appareat. Quæ meditare, quæso, dies & noctes. Latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem locum, quam de uno dolore, occupabit. nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæque honestatis causa faciemus, non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præsertim cum paratum sit illud ex hesternâ disputatione perfugium. Ut enim si cui naviganti, quem prædones insequantur, deus quis dixerit: Ejice te navi, præsto est qui excipiat: vel delphinus, ut Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis illi Neptunii, qui per undas currus

suspenfos rapuiffe dicuntur, excipient te, & quo velis, perferent; omnem omittat timorem: fic urgentibus asperis & odiosis doloribus, fi tanti fint, ut ferendi non fint, quo fit confugiendum, vides.

Hæc fere hoc tempore putavi effe dicenda; fed tu fortaffe in fententia permanes. *A.* Minime vero: meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, fpero liberatum metu. *M.* Cras ergo ad clepsydram: fic enim dicimus: & tibi hoc video non poffe deberi. *A.* Ita prorfus: & illud quidem ante meridiem, hoc, eodem tempore. *M.* Sic faciemus, tuisque optimis ftudiis obfequemur.
